

SLOVENSKI POTOPIS

(Po sledovih razstave v Slovanski knjižnici)

Razstava Slovenski potopis (Slovanska knjižnica, Ljubljana – september 1982) ni name-
ravala niti ne bi mogla (prostor!) prikazati celotnega slovenskega potopisja. Omejila se je
le na knjižne izdaje potopisov, tako da je obsežno časopisno potopisje, bibliografsko pre-
težno še neobdelano, ostalo ob strani. Vendar pa je razstava omogočila obrisen razgled
po tovrstnem slovenskem pisanju, ki je gotovo tudi svojevrsten prikaz odnosa Slovencev
do (domačega in tujega) sveta ali celo razviden znak o slovenskem »osvajanju« sveta.

Najprej moramo opredeliti, kaj je pravzaprav potopis. Že sestava besede sicer pove, da
je to opis poti. Ker pa je opis poti tudi strokoven prikaz v zemljepisnem vodiču, a to ni
potopis, si z besedo samo ne moremo več pomagati. Glede na to, da je zemljepisni vodič
čimbolj objektivni prikaz poti, bi lahko dali temeljno določilo, da je potopis subjektiven
prikaz poti. Imamo torej osebo (popotnika = pripovedovalca = potopisca) in pot. Bistveno
za potopis je, da je pozornost osebe obrnjena na pot, navzven in ne navznoter. Če se oseba
ukvarja predvsem s sabo in je pot postranski element, dobimo le različne avtobiografije.
Ker je življenje često identično s potjo (potovanji), ima večina avtobiografij tudi potopisne
sestavine. Nekaj mejnih primerov med potopisom in avtobiografijo se je znašlo tudi na
razstavi (Radivoj Peterlin-Petruška, Guido Jug).

Kako opredeljujejo potopis naši literarnoteoretični priročniki?

Leksikon Literatura (Ljubljana, 1977, str. 187) : »potopis, lit. zvrst, včasih kot element
znotraj drugih lit. zvrsti (epa, romana), še pogostejše kot polliterarna zvrst, blizu znanstve-
nemu, reportažnemu, dokumentarnemu spisu . . . Pri Slovencih kot prava lit. zvrst pri Er-
javcu, Mencingerju, Levstiku, Prežihovem Vorancu idr.«

Iz navedenega izhaja dokaj jasno, da je potopis hibridna zvrst na meji literarnega in no-
vinarsko-dokumentarnega pisanja.

Matjaž Kmecl : Mala literarna teorija (Ljubljana 1976, str. 307) : »potopis – najrazličnejše
vrste besedil, ki so po snovi (poučna) poročila o potovanjih: a) praktični p. kot napotek
potniku . . . ; b) leposlovni p., v katerih praktični napotki niso toliko pomembni in je po-
membnejše »nepraktično« literarno sporočilo, mimezis geografsko in časovno sicer do-
ločljivih ljudi, pokrajin, navad, dogajanj ipd. . . .« Med primeri za slovenski potopis navaja
Kmecl Levstika, Erjavca, pa planinske potopisce Thumo, Juga, Avčina, Lipovška, Orla,
Belaka (O. c., str. 306).

Kmeclova opredelitev je malo uporabna, primeri iz svetovne književnosti pa sploh ne-
sprejemljivi. Skupino a (tip : vodič) smo iz potopisja izločili že na začetku, v skupini b pa
navaja Kmecl razen ustreznega Marca Pola prava literarna dela kot npr. Homerjevo *Odi-
sejo*, Cervantesovega *Don Kihota*, Swiftova *Gulliverjeva potovanja*! Se pravi, da meša po-
tovanje kot tematsko sestavino literarnega dela s potopisno zvrstjo. Po takem opredelje-
vanju je potopis tudi Jurčičev *Deseti brat* ali Levstikov *Martin Krpan* itd., itd., saj tudi knji-
ževne osebe v teh in drugih delih potujejo sem in tja.

Pa še Silva Trdina : Besedna umetnost, 2. del (Ljubljana 1958, str. 292) : »potopis imenu-
jemo poročilo o potovanju. Opisuje pokrajine in njihove prebivalce, podaja kulturno sliko

kraja ter kaže tamkajšnje ljudske običaje in dogodke tako, da vzbuja v bralcu občutek, kakor da sam potuje po opisovanih deželah. Dober potopis ne sme ostati samo poučen, ampak vselej tudi zabaven in zanimiv. Ta oblika se je večkrat priljubila umetnikom in tako govorimo tudi o leposlovnih potopisih ali potopisnih romanih . . . » Med slovenskimi vzorniki za potopis omenja Trdinova Levstika, Erjavca, Mencingerja. Sicer pa postavlja Trdinova potopis v razdelek Oblike znanstvene in informativno-poučne literature.

Tudi Trdinova uvršča potopis v mejno področje med leposlovjem in informativno-poučnim pisanjem, ne vemo pa, kaj si predstavlja pod leposlovnim potopisom ali potopisnim romanom.

Naj ponovim : po naši opredelitvi je potopis polliterarna zvrst različne dolžine, od članka do knjige. V njej popotnik = pisatelj subjektivno prikazuje objektivno pot in se ji bistveno ali vsaj pretežno posveča. Za potopis nista pomembna dolžina poti (iz Litije do Čateža ali pa okoli sveta) niti način potovanja (peš ali z različnimi prometnimi sredstvi). Sami nagibi za potovanja so seveda zelo različni : od pustolovskih do zabavnih, od verskih do političnih, od službenih do spoznavnih itd.

Pričakovati je, da se začne razvoj slovenskega potopisa s povezanim razvojem slovenske leposlovne proze in slovenskega novinarskega pisanja, to je v sredini 19. stoletja. In res! Prva slovenska potopisna knjiga (ugotovljeno po Simoniču) je izšla v Ljubljani 1850. To je Ignacija Knobleharja (1819–1858) »*Potovanje po Beli reki*«. Po strogih merilih (slovenski avtor in slovenski jezik) knjiga pravzaprav ne sodi med slovenske potopise, pisana je bila namreč v nemščini, prevedel pa jo je v slovenščino V. F. Klun. Knjiga je zanimiv dokument in »pravi« potopis. Naš misijonar Knoblehar je bil sploh eden prvih Evropejcev, ki je prodrl tako daleč po Nilu v notrino Afrike. Obenem nakazuje ta potopis enega pomembnih popotniških motivov v prvem obdobju slovenskega potopisa : vero, njeno širjenje ali potrjevanje (prim. romarski potopisi).

Naslednji potopis že klasične veljave je Levstikovo (1831–1887) »*Popotovanje iz Litije do Čateža*« (SG 1858, nato več izdaj v knjigah). Kljub zelo določenemu naslovu v ospredju pozornosti dela ni potovanje, ampak razmišljanje o raznih (narodnih, literarnih) vprašanjih. Potopis je torej bolj fiktiven, v tem potopisno obarvanem eseu so pomembnejše druge stvari.

Leto pozneje 1859 izide eden knjižnih romarskih potopisov »*Potovanje v Sveto deželo v letu 1857*« Mihaela Verneta (1797–1861). V Novicah je Verne objavil še nekaj drugih potopisov.

Istega leta (1859) dobimo že tudi prvi parodično zastavljeni potopis : Erjavčevo (1834–1887) »*Pot iz Ljubljane v Šiško*« (najprej v SG 1859). Nadaljnji Erjavčevi potopisni spisi so: »*Ena noč na Kumu*« (SG 1862), »*Gostba v Mazinu*« (SG 1868), »*Na kraški zemlji*« (Zvon 1877), »*Med Savo in Dravo*« (Zvon 1878, 1879). Zgodba »*Kako se je Slinarju z Golovca po svetu godilo*« seveda ni potopis, ampak čisto leposlovno delo s književno osebo, polžem Slinarjem. (Enako uvrščam med čisto leposlovna dela Mencingerjevo *Mojo hojo na Triglav*). Treba je reči, da tudi preostali Erjavčevi omenjeni spisi niso čisto potopisni, saj ni poudarek na poti, ampak na pogovoru : popotnik = avtor je namreč že na cilju (*Ena noč na Kumu*, *Gostba v Mazinu*, *Na kraški zemlji*). Delo »*Med Savo in Dravo*« pa nas predvsem poučuje o Hrvatski s kulturno zgodovinskega vidika. Tako pridemo do paradoksnega položaja, da naši najbolj razglašeni potopisi (Levstik, Erjavec) zvrstno kaj malo ustrezajo.

Naslednji avtor v našem pregledu je Luka Jeran (1818–1896), znani urednik Zgodnje Danice. Izdal je enega romarskih potopisov z naslovom »*Popotovanje v Sveto deželo, v Egipt, Fenicijo, Sirijo, na Libanon, Carigrad in druge kraje*« (Ljubljana 1872). Zanimivo je pri Je-

ranu dejstvo, da je odšel za Knobleharjem kot misijonar v Afriko, a se je moral zaradi bolezni vrniti.

Nekaj potopisov odkrijemo tudi pri Franu Levcu (1846–1916), a so za njegovo delo očitno obrobneža značaja, npr. »Življenje v toplicah – Dobrna« (SN 1869), »Lepi dnevi v Italiji« (Listki 1873), »Na domu in grobu Romejeve Julije : popotne črtice iz Italije« (LZ 1886). Vendar so ti Levčevi spisi primer mikavnega feljtonističnega pisanja (knjižna izdaja potopisov v: F. Levec : Eseji, študije in potopisi, Ljubljana 1965).

Naslednji romarski potopis je delo Jakoba Gomilšaka (1843–1906 – v SBL Gomilšek) »Potovanje v Rim« (Celovec 1878). Kot cilj potovanja se torej prične pojavljati Italija.

Z naslednjima deloma prehajamo v drug tip romarskega potopisa, ne več z verskim, ampak nacionalnim, slovanskim motivom. Leta 1885 so se na Češkem spomnili tisočletnice Metodove smrti. Tamkajšnjih slovesnosti se je udeležilo tudi precej Slovencev. Dva sta o tem slovanskem kulturno-političnem jubileju in potovanju na Češko napisala tudi knjigi. Prva je »Spomenik slovanske vzajemnosti« (Ljubljana 1886) Antona Trstenjaka (1853–1917), bolj znanega po knjigi Slovensko gledališče (1892). Druga je »Jugoslavlani v Zlati Pragi in slavnem Velegradu : potopisne črtice« (Maribor 1886) avtorja Vekoslava Vakaja (?). V obeh delih je poudarek na slovanski (vslovanski) navdušenosti, kulturno-politična zavzetost prevladuje nad potjo.

V letu 1888 izide romarski potopis : »Rimska božja pot in slovenski romarji« avtorja Ivana Križaniča (1843–1901 – v SBL narobe : Križnarič). Opisal je tudi »Lurško božjo pot« (Maribor 1887).

V Ljubljani so 1889 izšla Bezenškova (1854–1915) »Pisma iz Pariza«. Element poti tu vsekakor manjka, Bezenšek poroča že s cilja potovanja (tedaj v Parizu svetovna razstava). Bezenšek se zgleduje v naslovu po Kersnikovih feljtonih (prim. Muhasta pisma, Nedeljska pisma, Pisma iz Gradca).

Linijo romarskega potopisa nadaljuje Frančišek Lampe (1859–1900) z delom »Jeruzalemski romar : opisovanje Svete dežele in svetih krajev« (Celovec 1892–1893).

Anton Aškerc (1856–1912) je izdal leta 1893 potopis »Izlet v Carigrad«, čez deset let pa je k temu pridal še knjigo »Dva izleta na Rusko : črtice iz popotnega dnevnika«. Kot večina tedanjih potopisov vsebujeta tudi Aškercева dokaj informacij, predvsem geografsko-političnih in kulturnozgodovinskih. Osební dogodki in doživlja so v ozadju. Aškerc spada med potnike, ki potujejo že z neko vednostjo o krajih in deželah, ki jih obiskujejo. Ideološko je že aprioristično določen (evropocentrizem, slovanofilstvo), tako da se tujini ne odpre, ampak jo s strogim nadzorom razuma obvladuje. V obeh potopisih Aškerc seveda razmahne svojo (vse)slovansko miselnost.

V Rusijo je ob Aškercu in drugih (npr. M. Murko!) potoval tudi Ljudevit Stiasny (1862–1936). Leta 1898 je v Gorici izdal knjigo »V Petrograd : potopisne črtice«. Opozoriti velja na često se ponavljajočo opredelitev potopisna črtica (v času, ko je prišla na površje tudi leposlovna črtical). Stiasny je izdal v časopisju še več drugih potopisov.

Ob koncu stoletja se pojavi še en romarski potopis, to je knjiga Jožefa Zidanška (1858–1930) »Prvo splošno avstrijsko jubilejno romanje v Sveto deželo« (Maribor 1899).

Ob 50-letnici prvega (Knobleharjevega) potopisa izide v Ljubljani 1900 verjetno najboljši potopis celotnega obdobja. To je Ivana Plantana (1853–1920) »Potovanje na Severni rtič«. Tudi v SBL III., str. 370 preberemo, da je veljal Plantanov spis tedaj za najboljši slovenski potopis. Odlikuje ga živahna, samozavestna pripoved, izrazita osebna nota, nazorna predstavitev severnoevropskih pokrajin in pomorskega potovanja s »klasičnim« viharjem. Skratka, tekst, ki bi ga veljalo ponatisniti.

Nov romarski potopis, to pot iz zahodne smeri, je napisal Andrej Karlin (1857–1933): »V Kelmorajn : potopisne črtice s slikami« (Celovec 1903).

Potopis, ki je po kakovosti še prekosil Plantanovega, je izdal leta 1903 Bogumil Vošnjak (1882–1959), poznejši znani politik, tedaj še študent. To so »Zapiski mladega potnika«. S presenetljivo bistrino in razgledanostjo ter s kultiviranim izrazom opisuje Vošnjak svoje vtise iz Italije in Palestine. Pozneje, ko je bil že znan politik, je napisal Vošnjak še en (slabši) potopis, in to v srbohrvaščini: »Poučno putovanje u duhu »Radosti i rada« : putovanja iz Hamburga preko Madeire i Rima u Gozd-Mrtuljak« (Beograd 1939). Kot stari jugoslovanski nacionalist je avtor tu presenetljivo podlegel nemški nacistični in italijanski fašistični propagandi, ki sta tudi organizirali to potovanje.

Z Josipom Lavtižarjem (1851–1943) spoznamo našega najplodnejšega starejšega potopisca. Poleg več potopisnih knjig je napisal še vrsto potopisov za časopise. Lavtižarjeve potopisne knjige so: »Med romanskimi narodi : popotni spomini iz Italije, Španije, Francije in Švice« (Ljubljana 1901), »Pri Jugoslovanih« (Ljubljana 1903), »Pri severnih Slovanih : potopisne črtice s slikami« (Celovec 1906), »V Kartago : potopis s tremi podobami« (Rateče-Planica 1930), »Razgled po domovini« (Rateče-Planica 1941). Lavtižar je skromnejši pripovedovalec, vendar pa nam v svojih delih obuja zanimive podrobnosti iz domovine in tujine.

Tudi Josip Ciril Oblak (1877–1951) je bil ploden potopisec, le da je večino svojih spisov objavil v časopisju. Prvi od do zdaj omenjenih piscev sodi v posebno podvrsto potopisja: planinsko književnost, npr. »Golica in Kadičnikova koč : zgodovinske in potopisne črtice« (Ljubljana 1905).

Obrobnejšega pomena je delo Franja Krašovca (?) »Utrinki : Črtice in potopisi« (Kranj 1908). Potopisna tema je tu Italija.

Znani pisatelj Ksaver Meško (1874–1964) se je v dveh potopisih, objavljenih v Slovenskih večernicah, pridružil romarskemu potopisju »Slovenci v Lurdu« – Celovec 1909, »Po stopinjah Gospodovih : spomini na slovensko jeruzalemsko romanje v l. 1910« – Celovec 1912.). Zanimiva je omemba 'spomini', kar bi potrjevalo že na začetku nakazano povezavo med potopisjem in spominopisjem.

Poleg Vošnjakovih »Zapiskov mladega potnika« je največji dosežek slovenskega potopisja pred 1. vojno še knjiga Josipa Tominška (1872–1954) »Italija, nje slava in beda« (Ljubljana 1909). Tominšek ni naiven popotnik, ampak moderen intelektualc, ki ga odlikujeta prodorna analiza in mišljenjska odprtost.

Krajši potopisni utrinek je delo Nika Niniča (?) »Albanija in Albanci : iz mojih balkanskih spominov« (Trst 1910). Zanimiva je tu vsekakor tema: Albanija pred balkansko vojno.

Še en zanimiv avtor romarskega potopisa je Jurij Trunk (1870–1973) z delom »Na Jutrovm : potopisne črtice iz Svete dežele« (Celovec 1911). Avtor je bolj znan po obsežni knjigi »Amerika in Amerikanci« (Celovec 1912), ki je temelj za zgodovino slovenskega izseljenstva.

Z Matijo Slavičem (1877–1958) se končuje obdobje do 1. svetovne vojne, obenem pa je isti avtor tudi vez za naprej. Avtorjeva doživljanja po sledovih Biblije opisujeta potopisa »V deželi Faraonov« (Maribor 1914) in »Na Sinaj« (Ljubljana 1929).

Razmeroma redek pogled na zahodno Evropo (dodatna posebnost : med prvo svetovno vojno!) nam ponudi Ljudevit Koser (1887–1976) s knjigo : »Moji spomini na Pariz« (Juršinci pri Ptuj 1915).

Pavel Kunaver (r. 1889) je predvsem planinski potopisec. Mnogo je pisal v Planinski vestnik, med njegovimi številnimi knjigami je potopisna npr. »Po gorah in dolinah : Dijaška leta« (Ljubljana 1923).

Geograf Anton Melik (1890–1966) se je ob znanstvenem pisanju lotil tudi potopisja. Najprej v knjigi »Do Ohrida in Bitolja« (Ljubljana 1926), kjer je opisal tedaj še prav eksotično Makedonijo (Južno Srbijo – po tedanji verziji). Po drugi svetovni vojni je napisal še delo : »Amerika in ameriška Slovenija : popotni zapiski« (Ljubljana 1956). Tu naj navedemo dejstvo, da se slovenski potopis odpre v smeri Amerike po 1. svetovni vojni.

Politik Fran Šuklje (1849–1935) je bolj znan kot spominopisec. Napisal pa je tudi pomorski potopis : »S ‚Karadžordžem‘ po Sredozemskem morju« (Ljubljana 1926).

Socialnodemokratski politik Anton Kristan (1881–1930) je izdal v Ljubljani 1928 potopis »V Ameriko in po Ameriki«, vendar je delo bolj nekako poljudno gospodarsko-politično razpravljanje.

Romarsko potopisje nadaljuje po 1. svet. vojni Anton Jehart (1881–1948) z delom »Iz Kaire v Bagdad« (Celje 1928/29).

Poseben primer je potopis Vekoslava Bučarja (?), ki ga je avtor v očitnem jugoslovanskem integralnem navdušenju izdal v srbohrvaščini : »Kod Lužiških Srba – putopis« (Ljubljana 1930). Tematsko in informativno pa je delo vsekakor vabljivo.

Leta 1930 izda Ferdinand Kleinmayr pod psevdonimom Nande Vrbanjakov (1881–1944) v Trstu nekako antologijo slovenskega potopisja z naslovom »Po svetu naokrog : potopisne črtice«.

Istega leta izda Rado Bednarik (r. 1902) v Gorici potopis po Italiji z naslovom »Od Anapa do Soče : potopisne črtice«.

Pavel Brežnik (1892–1972), avtor, ki sodi tudi med začetnike domače znanstvene fantastike, je leta 1930 prispeval prvi pravi potopis po Ameriki : »V senci nebotičnikov«.

Tematsko nov in doživljajsko razgiban potopis po Siamu je objavil Ferdo Lupša (?) : »V džunglah belega slona : doživljaji in vtiski s pohodov po notranjosti Zadnje Indije« (Ljubljana 1930).

Kljub označenemu potopisnemu podnaslovu »Izseljenec : vtisi mojega potovanja v Argentino«, (Buenos Aires, 1931) je knjiga Guida J.M. Juga (r. 1899) predvsem zelo zanimiva avtobiografija primorskega Slovenca, ki se je pred fašizmom umaknil v Južno Ameriko.

Najboljši potopis v obdobju med vojnami je delo slikarja Božidarja Jakca (r. 1899) »Odmevi Rdeče zemlje« (Ljubljana 1932). Za tisk je delo sicer priredil Miran Jarc, občutiti je nekaj njegovih stilizmov, vendar avtor je vsekakor Jakac. Delo je izreden doživljajski prikaz avtorjevega čutenja in mišljenja na poti po Združenih državah Amerike. Vzoren potopis, v katerem sta subjektivno doživljanje in objektivna stvarnost združena v kar najbolj naravnem skladju. Posebej velja omeniti še literarno vrednost teksta.

Pretežno ekonomsko-socialno opazuje Prekmurje Juš Kozak (1892–1964) v potopisu »Za prekmurskimi kolniki« (Ljubljana 1934).

Ivan Vuk (1882–1939) je dodal že napisanemu leta 1934 še »rečni« potopis : »Po valovih Donave široke : beleške iz popotnega dnevnika«. Žal pa je spis precej skromen in neposrečen.

Pravo presenečenje v pozitivnem smislu je potopis, ki ga je napisal Josip Suchy (1869–1941) : »Bežne slike iz Indije« (Ljubljana 1934). Suchy se je nasploh zelo zanimal

za Orient : potoval tjakaj, se učil orientalskih jezikov, napisal tudi »Uvod v budizem«, (Lj. 1921) ipd.

Pisatelj in novinar Davorin Ravljen (1898–1965) je spisal potopis »Pot k mrtvim bataljonom : zapisi in spomini s poti od Sušaka do Krfa« (Ljubljana 1935).

Poleg Jakčevega ameriškega je najboljši potopis v obdobju med vojnami »Pomlad v Palestini : potopis« (Ljubljana 1935), ki ga je napisal Mirko Javornik (r.1909). Kljub tematiki Palestine to ni romarski potopis, ampak kar najtehtnejše prikazovanje razmer in bistroumno esejistično razmišljanje o majhnem kosu sveta, ki je tudi danes v ospredju politične pozornosti.

Radivoj Peterlin-Petruška (1879–1938), izraziti popotnik, je objavil več potopisov v časopisu. Njegova knjiga »Ahasverjeva kronika : 1. del K matuški Rusiji« (Ljubljana 1936) pa je na meji med avtobiografijo in potopisom, vendar le bolj prvo.

»Pomorskega« potopisa se je lotil Bratko Kreft (r. 1905). V delu »Med potniki in momarji : potopisni fragmenti« (Ljubljana 1936) opisuje potovanje po Sredozemlju. Avtor se na potovanju opredeljuje predvsem zavestno socialno. Naslov je razločljiv na dva načina : 1. avtor je skupaj s potniki in mornarji (mešana, a le skupna družba), 2. avtor je sicer potnik, a je razpet med potnike (= buržuje) in mornarje (= proletarce), s katerimi (slednjimi) simpatizira. Glede na ton potopisa je verjetnejša druga razlaga.

Znanemu filozofu in alpinistu Klementu Jugu (1898–1924) so izdali 1936 »Zbrane planinske spise«.

Pisatelj France Bevk (1890–1970) je napisal dva reportažno-časnikarska potopisa : »Izlet na Špansko : potopisne črtice« (Gorica 1936) in »Deset dni v Bolgariji : potopisne črtice« (Gorica 1938).

Pisanje Jakoba Grčarja (?) »Preko morij v domovino« (Celje 1937) sodi med opise vračanja naših vojakov iz 1. svetovne vojne. Tovrstnih spisov je več (npr. M.Muc : »Skozi Sibirijo« ipd.), vendar pripadajo bolj avtobiografijam, saj je v ospredju avtor in ne pot.

Spis enega od slovenskih misijonarjev v Indiji Janeza Udovča (1895–1978) se imenuje »Izlet na Himalajo« (Ljubljana 1937). Naslov pa ni ustrezen, saj gre le za področje pod Himalajo.

Zadnji romarski potopis pred 2. svet. vojno je napisal Andrej Snoj (1886–1962) : »Križem po Palestini« (Celje 1938).

Plodni, humorno razpoloženi potopisec Janko Mlakar (1874–1953) je izdal v letih 1938–1939 »Izbrane planinske spise« (v treh knjigah). Sicer je največ svojih potopisov objavil v Planinskem vestniku. Izbor Mlakarjevih tovrstnih spisov je po 2. svet. vojni izšel pod naslovom »Iz mojege nahrbtnika« (Ljubljana 1968 in več izdaj).

Obdobje po 2. svetovni vojni se začena s pomembnim avtorjem, Prežihovim Vorancem (1893–1950). Le-ta je izdal v Ljubljani 1945 najprej potopise po domovini z naslovom »Od Kotelj do Belih vod«, naslednje leto pa še knjigo »Borba na tujih tleh : evropski potopisi«. Voranc je eden redkih naših pisateljev, katerega potopisje ima poleg informativne tudi literarno vrednost.

Ivan Bratko (r. 1914) je izdal leta 1950 skromnejši potopis »S poti po evropskem zapadu«, leta 1965 pa dokaj zanimiv ogled po ZDA z naslovom »Rakete in sekvoje«.

Pisatelj Jože Pahor (1888–1964) je napisal morda bolj iz poučnih nagibov knjigo »Hodil po zemlji sem naši : potopis po Jugoslaviji« (Ljubljana 1961).

Spis arhitekta Marjana Mušiča (r. 1904–1984) »*S poti po Italiji*« (Maribor 1954) je primer strokovnega potopisa.

Prijetna potopisa je napisal antropolog Božo Škerlj (1904–1961). Prvi je »*Neznana Amerika*« (Ljubljana 1955), drugi pa »*Palme, piramide in puščave*« (Ljubljana 1956).

Politik Aleš Bebler (1907–1981) je izdal leta 1956 »*Potovanja po sončnih deželah*«, prikaz krajev, v katerih je bil v diplomatskih misijah.

Zdravnik Robert Neubauer (1895–1969) je izdal 1957 knjigo »*Ceylon*«, ki je na meji med opisom in potopisom.

Najplodnejši potopisec po 2. vojni je novinar Miran Ogrin (r. 1914). Obšel je ves svet, in to večkrat, ter napisal vrsto knjig. Zaradi prevelikega grmadenja raznih podatkov in premajhne osebne note pa ti potopisi ne sodijo med boljše. Knjižne izdaje so : »*Srednji vzhod*« (Ljubljana 1961), »*Od Nila do Kartagine*« (Lj. 1967), »*Na jugu sveta*« (Lj. 1969), »*Širine sveta*« (Lj. 1969), »*Od Kalifornije do Ognjene zemlje*« (Lj. 1974), »*Vzhodni veter : od Urala do Kitajske in arabskih pustinj*« (Lj. 1978) in »*Po stopinjah Aleksandra Velikega*« (Lj. 1982).

Sočasno z Ogrinovim prvim se je pojavil leta 1961 tudi povsem kontrastni Javorškov potopis »*Okus sveta*«. Pri Javoršku (r. 1920) prevelika literarnost zabrisuje zvrstno označenost. Tako kot večina Javorškovih knjig je tudi »*Okus sveta*« (osnova knjige je avtorjevo potovanje okoli sveta) zvrstno mešana. Naslednjega leta je izdal Javoršek še knjigo »*Indija Koromandija*«, ki je potopisu nekoliko bližja kot prva.

Leta 1962 je izšla knjiga treh avtorjev Marjana Keršiča-Belača, Anteja Mahkote in Cirila Debeljaka-Cica »*Noči in viharji : dnevnik poti prve slovenske odprave na vrhove Trisulov v Garhval Himalaji v letu 1960*«. S tem se začenja obdobje slovenskih himalajskih potopisov.

V osnovi pomorski potopis je knjiga Milenka Šobra (r. 1923) »*Med oceani in kontinenti : zbirka reportažnih zapisov s treh oceanov*« (Ljubljana 1962).

Planinske potopise pod naslovom »*Steze, skale in snežišča*« je izdal 1962 glasbenik Marjan Lipovšek (r. 1910).

Novo ime v romarskem potopisju je Frančišek Šegula (r. 1922) s knjigo »*Petdeset dni po Jutrovem : popis potovanja po Egiptu, Sinaju, Libanonu, Siriji in Palestini*« (Gorica 1962).

Germanist Drago Grah (1937–1980) je začel svojo književno pot s potopisom »*Pot in stranpoti : srečanja z zahodom (in samim seboj)*«, Ljubljana 1963.

Potopis, ki je kot Knobleharjev v znamenju vere, je napisal Maksimilijan Jezernik (r. 1922) : »*Rim – Atene – Nairobi : popis potovanja po Afriki*« (Gorica 1963).

Potopisni knjigi slikarja Jožeta Ciuhe (r. 1924) sodita v sam vrh slovenskega potopisja. Prva je »*Okameneli smehljaj*« (Maribor 1963) – izredno zanimiv opis avtorjevega bivanja v Burmi, druga je »*Pogovori s tišino*« (Maribor 1967), odličen potopis po Južni Ameriki. Prihajamo do zanimive ugotovitve, da najboljša avtorja slovenskih potopisov nista književnika, ampak slikarja (Jakac pred 2. vojno, Ciuha po njej). Treba je pridati, da sta Ciuhovi knjigi pisani izbrušeno literarno in ne novinarsko-reportažno.

Naslednji potopisec-slikar je Marjan Tršar (r. 1922). Njegova knjiga »*Danski mozaik*« je izšla v Ljubljani 1964.

Pisatelj Anton Ingolič (r. 1907) je z dvema potopisoma posegel v obe zemljepisno-politični sferi : v ZDA (»*Pri naših v Ameriki*« – Ljubljana 1964) in v SZ (»*Sibirska srečanja*« – Ljubljana 1966).

Zelo dobro je bila sprejeta knjiga planinskih spisov Franceta Avčina (r. 1910) »*Kjer tišina šepeta*« (Ljubljana 1964 in več izdaj).

Med boljšimi potopisi po 1945 sta potopisa novinarja Zorana Jerina (r. 1925) »*Vzhodno od Katmanduja*« (Ljubljana 1967) in »*Himalaja, rad te imam*« (Ljubljana 1978).

Zanimive informacije vsebujejo pestri potopisi Vinka Zaletela (r. 1912) : »*Po Indiji sem ter tja*« – Celovec 1965, »*Po Daljnem vzhodu*« – Celovec 1967 in »*Po Afriki in Južni Ameriki*« – Celovec 1971.

Knjiga zdravnika Mihe Likarja (r. 1923) »*Jamajka*« (Ljubljana 1966) je, podobno kot Neubauerjev »*Ceylon*«, bolj opis kot potopis.

Poseben tip potopisa uvaja France Brenk (r. 1912) z delom »*Filmska popotovanja*« (Maribor 1966).

Novinar Bogdan Pogačnik (r. 1912) je v krajših reportažnih zapisih prikazal sličice skoraj s celega sveta (»*Povsod so ljudje*« – Maribor 1966).

Zelo pritegne potopis Borisa Grabnarja (r. 1912) »*Amerika za ekranom*« (Maribor 1966).

S pridržkom uvrščamo lahko med potopis Zidarjevo (r. 1932) delo »*Karantanija*« (Ljubljana 1966), izpoved avtorjeve prizadetosti ob koroški nacionalni stvarnosti.

Miloš Mikeln (r. 1930) je izdal leta 1967 posrečen primer humorističnega potopisja : »*Jugoslavija za začetnike*«.

Novinar in publicist Janez Stanič (r. 1937) je prikazal v potopisu »*Onkraj Kremlja*« (Ljubljana 1968) Sovjetsko zvezo. Knjiga je spretni pojav avtorjevega dopisništva v Moskvi.

Med prijetne knjige s planinsko tematiko sodi delo Mihe Potočnika (r. 1907) »*Srečanja z gorami*« (Ljubljana 1968).

Žal ne moremo uvrstiti med slovenske potopiske Alme Karlinove (1889–1950), sicer naše rojakinje, ki pa je pisala v nemščini. Leta 1969 smo dobili v prevodu njeno »*Samotno potovanje*«, nenavadno zanimiv prikaz dela avtoričine poti okoli sveta.

Skladatelju in humoristu Marjanu Kozini (1907–1966) so izdali v Mariboru 1970 njegove »*Vesele potopise*«, krajše tovrstne spise od tod in tam.

Psiholog Vid Pečjak (r. 1929) je pridružil še eno knjigo skupini ameriških potopisov : »*Ameriške razglednice*« (Ljubljana 1970).

Pisatelj Beno Zupančič (1925–1980) je izdal leta 1976 knjigo »*Popotovanja*«. Spisi, priobčeni v njej, so nastali ob avtorjevih političnih potovanjih, zato so temu primerno tudi obarvani. Potovanje z delegacijami (ali kot delegat) seveda ne omogoča potopisnega razmaha.

Gorjupov (1943–1977) »*Kitajski dnevnik*« (Ljubljana 1977) je zanimiv tematsko, ker je Kitajska pač redko prisotna v domačem potopisju.

Šircljeva (r. 1929) knjiga »*Živa Afrika : potopisi*« (Ljubljana 1977) je bolj skupek novinarskih poročil kot potopis.

Tudi za knjigo Franca Šetince (r. 1929) »*Razdalje se krajšajo*« (Maribor 1979) velja isto, kar je bilo omenjeno že pri Benu Zupančiču : nujno utesnjevanje potopisca v okviru političnih misij. Zgleden primer za povezavo potopisa in spominopisja je Šetinčevo delo *Izgnanci* (Ljubljana 1976).

Naše planinsko potopisje se je obogatilo s knjigama »*Makalu*« (avtorji Aleš Kunaver idr., Ljubljana 1974) in »*Kangbačen*« (avtorji Tone Škarja idr., Ljubljana 1976).

Pesnik in pisatelj Edvard Kocbek (1904–1981) se je podal v knjigi »Krogi navznoter« (Ljubljana 1977) bolj na notranje potovanje, vendar nam posreduje tudi razne pariške vtise.

Med vidnejše dosežke planinskega potopisja kaže uvrstiti tudi Kmeclovo (r. 1934) knjigo »S prijatelji pod macesni« (Maribor 1978).

Pisatelj Evald Flisar (r. 1945) se je prvi med književniki, z delno izjemo Prežihovega VORANCA, resneje lotil potopisne zvrsti in dosegel s svojima knjigama »Tisoč in ena pot« (Murska Sobota 1979 – potopis po Aziji) in »Južno od Severa« (Murska Sobota 1981 – potopis po Afriki) enega redkih vrhov našega potopisja po 1945.

Knjiga novinarja Marjana Raztresena (r. 1935) »Kruta gora : jugoslovanski vzpon na Mount Everest 1979« (Ljubljana 1979) je kar najhitrejši odziv na uspeh jugoslovanske himalajske odprave. Potopis je ta knjiga le v prvem delu, v drugem je poročanje o dosežkih drugih (članov odprave – plezalcev).

Dušan Željeznov (r. 1927) v knjigi »Onstran Urala in Kavkaza : potopisni in drugi dnevniški zapiski« (Ljubljana 1980) ostaja v okvirih običajnega novinarskega poročanja.

Leta 1981 sta izšli še dve pomembni planinski knjigi : »Everest« (avtorji Tone Škarja idr. – o naši himalajski odpravi) in knjiga enega od osvajačev Everesta Nejca Zaplotnika (1952–1983) »Pot«.

V letu 1982 je novinar Jože Volfand (r. 1944) izdal zanimivo knjigo s potovanja po Afriki : »Naši obrazi v Afriki«. Knjiga je svojevrstna vzporednica Knoblarjevi (prvi slovenski potopis) knjigi. Knoblar prikazuje versko (katoliško) ekspanzijo v Afriko, Volfand pa beleži in komentira prodor slovenskega gospodarstva na črno celino.

Ta bežni pregled slovenskega potopisja vseeno dokaj razvidno prikaže dvojno pestrost te zvrsti : pestrost potopisnih tem in pestrost profilov potopiscev. Tako najdemo med potopisci duhovnike in profesorje, literate in politike, slikarje in glasbenike, novinarje in zdravnike. Ob tem se kaže še raznolikost oblikovalnih postopkov idr.

Ko sem poskušal vrednostno opredeljevati omenjane knjige, sem se odločal glede na dva elementa : 1. na stvarno (dokumentarno) informacijo : bralec izve nekaj oprijemljivega o domačem in tujem svetu, 2. na estetsko (stilno) plat : stvarna informacija je napisana s sredstvi leposlovnega izražanja. V prvem primeru gre za KAJ, v drugem za KAKO tovrstnega pisanja. Ta dvojost pa bi tudi potrjevala že začetno določitev potopisa za politerarno zvrst (ne gre seveda za matematičnih 50 : 50 odstotkov v odnosu med stvarno informacijo in leposlovnim načinom, ampak za njihajoči odnos v raznih razmerjih, npr. 25 : 75 ali 75 : 25 itd.).

Ko bomo imeli vsaj približno bibliografsko obdelano in pregledano novinarsko potopisno pisanje, pa se bomo lahko lotili natančnejšega pregleda ali kar zgodovine slovenskega potopisja.

Andrijan Lah
Slovanska knjižnica v Ljubljani